

YÖNETİŞİM, GİRİŞİMCİLİK VE EKONOMİK BÜYÜME: BİR PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

GOVERNANCE, ENTREPRENEURSHIP AND ECONOMIC GROWTH: A PANEL CAUSALITY ANALYSIS

İlyas Kays İMAMOĞLU*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, imamoglu@bayburt.edu.tr,

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Gönderilme Tarihi 16.11.2022</p> <p>Revizyon Tarihi 18.12.2022</p> <p>Kabul Tarihi 28.12.2022</p> <p>Makale Kategorisi Araştırma Makalesi</p> <p>JEL Kodları G28 L26 O40</p>	<p><i>Ekonomi yazınında, 1990'lı yıllarda başlayan ekonomik büyüme sürecinde yönetişimin önemli bir faktör olduğu tartışmaları, günümüzde de devam etmektedir. Bu tartışmaların odak noktası, ülkelerdeki kurumların performansı olarak ele alınan yönetişim kavramının içerdiği anlam ve kapsadığı alanla yakından ilişkilidir. Ülkelerin yönetişimsel özelliklerinin, piyasa mekanizmasının işleyişine etki edebileceği görüşü, piyasa aktörlerinden biri olan girişimcilerin davranışlarını ve ekonomik büyüme üzerindeki etki düzeylerinin belirlenebilmesine yönelik soruları da beraberinde getirmiştir. Bu amaçla bu çalışmada yönetişim, girişimcilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik analizi ile 2006-2020 döneminde ve 56 ülke örnekleminde incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme ile girişimcilik arasında çift yönlü, ekonomik büyüme ile yönetişim arasında çift yönlü ve yönetişim ile girişimcilik arasında çift yönlü nedensel ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, ekonomilerin temel sorunu olan sürdürülebilir ekonomik büyüme için yönetişim ve girişimcilik faktörlerinin önemini vurgulamaktadır.</i></p> <p>Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Girişimcilik, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Received 01.07.2022</p> <p>Revized 16.08.2022</p> <p>Accepted 13.09.2022</p> <p>Article Classification: Research Article</p> <p>JEL Codes G28 L26 O40</p>	<p><i>Discussions in the economic literature that began in the 1990s continue today on the role of governance in the economic growth process. These discussions focus on the meaning and scope of the concept of governance, which is often defined as the performance of institutions in countries. The view that the governance characteristics of countries can affect the functioning of the market mechanism has raised questions about the behavior of entrepreneurs, who are one of the market actors, and their level of influence on economic growth. To explore these relationships, this study examines the linkages between governance, entrepreneurship, and economic growth using panel causality analysis developed by Dumitrescu and Hurlin (2012) for a sample of 56 countries during the 2006-2020 period. The findings indicate that there are bidirectional causal relationships between economic growth and entrepreneurship, between economic growth and governance, and between governance and entrepreneurship. These results highlight the importance of governance and entrepreneurship for sustainable economic growth, a key challenge for economies.</i></p> <p>Keywords: Governance, Entrepreneurship, Economic Growth, Panel Data Analysis</p>

Atıf (Citation): İmamoğlu, İ. K. (2022). "Yönetişim, Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme: Bir Panel Nedensellik Analizi", *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(2): 304-317

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Ekonomi yazınında; ekonomik büyümeye yüklenen önemli anlamların temel nedeni, ekonomik büyüme ile birlikte ekonomik sorunların çözüme kavuşabileceği düşüncesidir. Ekonomik büyümeyle birlikte istihdamın, refah düzeyinin artacağı beklentisi ekonomik büyüme ve ekonomik büyümeyi yönlendirebilecek faktörlere olan ilgiyi arttırmaktadır. Yazında ekonomik büyümeyi yönlendiren temel üretim faktörleri olan emek, sermaye ve doğal kaynakları bir araya getirme ve üretime koşma özelliğine sahip olan girişimcilerin, büyüme sürecinde aktif rol oynadığı ve girişimcilerin ülkedeki kurumsal değişikliklerden etkileneceği düşüncesi hâkimdir.

1980'lerde yaşanan stagflasyon krizi ve yüksek işsizlik oranları, arz yönlü ekonomiye, ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlere ve girişimciliğe olan ilginin artmasına neden olmuştur (Wennekers ve Thurik, 1999, s.27). Bu ilginin temel nedeni, girişimcilik faaliyeti sayesinde daha fazla mal ve hizmet üretildiği için bir ülkenin refahının da artacağı beklentisidir (Méndez-Picazo vd., 2012, s.865). Ekonomik büyüme ve refah açısından girişimciliğin iki ana rolü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yeni bir işin kurucusu olma ikincisi ise icatları ve fikirleri ekonomik olarak uygulanabilir varlıklara dönüştüren inovasyon rolüdür (Baumol, 1993a, s.198). Girişimciler bu iki rolden hangisine bürünürse bürünsün yeni işlerin yaratılmasına, yeni istihdam fırsatlarına, yeni yeniliklerin ortaya çıkmasına ve aynı zamanda rekabet ve rekabet gücünün teşvik edilmesine katkıda buldukları için ekonomik büyümenin önemli itici güçleri olarak kabul edilmektedir (Friedman, 2011; Méndez-Picazo vd., 2012; Stoica vd., 2020; Wennekers ve Thurik, 1999). Bu nedenle, girişimciliği etkileyen faktörlerin bilinmesi ve girişimciliği arttırıcı yönlü politikaların yürürlüğe konulması sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkılar sağlayabilecektir. Bir ülkedeki kurumların başarısı olarak adlandırılabilen iyi yönetim bu faktörlerin başında gelmektedir. Çünkü iyi yönetimle birlikte meydana gelen ılımlı hava, girişimcileri teşvik ederek daha fazla ya da daha yeni alanlarda yatırım yapmalarını sağlayabilecektir.

Yazında, iyi yönetim ve girişimciliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik çok sayıda çalışma yapılmış olmasına karşın ekonomik büyüme ve yönetimin girişimcilik üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılmış çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir (Bjørnskov ve Foss, 2008, s.311). Ayrıca girişimcilik ve büyüme ilişkisine yönelik yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu sadece girişimcilerin girişimsel özelliklerini dikkate almakta ve girişimcileri teşvik edebilecek iyi yönetim politikalarını göz ardı etmektedir. İyi yönetim, girişimcileri yatırım yapmaya teşvik edecek politika bileşimlerinin yürürlüğe konulmasına ve yatırımların ülke ekonomisi için yüksek öneme sahip alanlara yönlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca iyi yönetimle birlikte girişimcilerin, yatırım yapmak için ihtiyaç duydukları finansman kaynaklarına daha kolay ulaşabilmeleri ve yatırım kararlarını daha özgür verebilmeleri sürdürülebilir ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir. Bu çıkarım çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu nedenle 2006-2020 dönemi yıllık veri setiyle 56 ülke örneğinde yönetim, girişimcilik ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişki Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testiyle incelenmiştir. Çalışmanın takip eden birinci bölümünde girişimcilik, yönetim ve ekonomik büyüme arasındaki teorik ilişkilere ve ampirik yazın taramasına yer verilmiştir. İkinci bölümde veri seti ve yöntem tanıtılmış, üçüncü bölümde araştırma bulgularına yer verilmiş ve son bölümde ise bulgular yorumlanarak öneriler sunulmuştur

1.Yazın Taraması**1.1.Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme**

Girişimci kavramı ekonomik olarak ilk defa 1755'te Cantillon tarafından kullanılmıştır (Salgado-Banda, 2007, s.5) Cantillon, ekonomik ajanların; toprak sahipleri, girişimciler ve çalışanlar olmak üzere üçe ayrıldığını öne sürmüştür. Cantillon'un ekonomik ajanlardan biri olduğunu öne sürdüğü girişimci, belirsizlik karşısında ticari taahhütlerde bulunan kişidir. (Wennekers ve Thurik, 1999, s.31). Schumpeter (1934) ise girişimcinin değişim ve ekonomik gelişme mekanizmasının taşıyıcısı olduğunu ve girişimciliğin ise yeni bir ürün, organizasyon veya sürecin tanıtımında ortaya çıkan yenilikler olduğunu öne sürmektedir. Schumpeter (1934)'in girişimciliğe yüklediği yenilikçilik

rolü Baumol (1993b) tarafından da desteklenmekte ancak girişimcilik uygulamasıyla, inovasyona yatırım ve teknoloji transferine yönelik faaliyetlerin yalnızca girişimcilerden kaynaklanamayacağını ve geçmişteki başarılarında etkili olduğunu iddia etmektedir. Girişimciler üretim süreçlerini başlatan ve sürdürenler olduğu için girişimsel faaliyetlerin artması diğer faktörlerin sabit kabul edildiği varsayımı altında üretimin artmasına ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesine olanak sağlayabilecektir. Girişimcilik ve ekonomik büyüme arasındaki bahsi geçen bu teorik ilişkilerin yanında yazında ampirik ilişkileri belirlemeye yönelik çalışmalar kendine yer edinmiştir.

Girişimcilik ve ekonomik büyüme yazınındaki bazı çalışmalarda; girişimciliğin bölgesel ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olduğu öne sürülmektedir (Mueller, 2007; Li vd., 2012; Hartono ve Muzayanah, 2020). Girişimciliğin ulusal düzeyde incelendiği çalışmalarda, girişimcilik ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu iddia eden sonuçlara ulaşan çalışmaların yanında (Yamada, 1996; Reynolds vd., 2003), girişimciliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olduğunu ve gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere göre girişimciliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin daha fazla (Van Stel ve Carree, 2004; Sternberg ve Wennekers, 2005; Lepojevic, 2016), yüksek gelirli ülkelerde pozitif bir ilişki söz konusu iken düşük gelirli ülkelerde ise negatif bir ilişkinin olduğu (Van Stel vd., 2005; Doran vd., 2018) raporlanmıştır.

Ayrıca farklı dönem ve ülke/ülke grubunda girişimcilik ve ekonomik büyüme ilişkisinin araştırıldığı bazı çalışmalarda; Wong vd. (2005), 2002 yılı için 37 ülke yatay-kesit verileriyle ekonomik büyüme ve girişimcilik ilişkisini test ettikleri çalışmada sadece yüksek büyüme potansiyeline sahip girişimciliğin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Salgado-Banda (2007), üretken girişimciliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1975-1998 döneminde 22 OECD ülkesi özelinde incelemiştir. Üretken girişimcilik ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Valliere ve Peterson (2009), farklı girişimcilik türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 2004-2005 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan 44 ülke araştırmıştır. Ulaştıkları bulgulara göre gelişmiş ülkelerde, ekonomik büyüme oranlarının önemli bir kısmı, bilgi yaratma ve düzenleme özgürlüğünde ulusal yatırımları kullanan yüksek beklentili girişimcilerden kaynaklanmaktadır Ancak, gelişmekte olan ülkelerde bir ilişki olmadığını öne sürmüşlerdir. Harbi vd. (2011), 34 OECD ülkesi için 1996-2007 dönemi verileriyle girişimcilik ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmış ve girişimcilerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu raporlamışlardır. Acs vd. (2012), 1981-1998 dönemi yıllık verileriyle 18 ülke özelinde ekonomik büyümede girişimciliğin önemini araştırmış ve bilgiye dayalı girişimciliğin ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini ve girişimciliğin bilginin yayılmasını kolaylaştıran ve böylece ekonomik büyümeye katkıda bulunan bir mekanizma olduğu sonucuna ulaşmıştır. Galindo ve Mendez (2014), 2002-2007 döneminde, 13 gelişmiş ekonomiden elde edilen verileri kullanarak girişimcilik, ekonomik büyüme ve yenilik arasındaki ilişkiyi test ettikleri çalışmada, ekonomik büyümenin girişimciliği ve yenilik faaliyetlerini ve ayrıca inovasyon faaliyetlerinin ekonomik aktiviteyi desteklediğini bulmuşlardır. Adusei (2016), girişimciliğin 12 Afrika ülkesinin büyüme süreçleriyle herhangi bir ilgisi olup olmadığını 2004-2011 dönemi için test etmiştir. Analiz bulgularına göre girişimciliğin ülkelerin büyümelerindeki farklılıkları olumlu bir şekilde açıkladığı sonucunu raporlamıştır. Urbano ve Aparicio (2016), 2002-2012 dönemi ve 43 ülke için farklı girişimcilik türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiş ve örnekleme dâhil edilen tüm ülkelerde, girişimcilik faaliyetinin ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Stoica vd. (2020), 2002-2018 dönemi ve 22 Avrupa ülkesini kapsayan panel veri setiyle üç farklı girişimcilik türü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada her üç girişimcilik türünün de tüm Avrupa ülkeleri örnekleme için ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ve bazı girişimcilik türlerinin diğerlerinden daha önemli olduğunu tespit etmiştir. Munyo ve Veiga (2022), Güney Amerika ülkelerinde 1981-2018 dönemi girişimcilik verileri ile ekonomik

büyüme ilişkisini analiz etmiş ve analiz edilen ülkeler için iç girişimcilik faaliyeti ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu raporlamıştır.

1.2.Yönetişim, Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme

Adam Smith'in (1776), piyasanın kendi kendine dengeye geldiğini yani görünmez el mekanizmasını öne sürdüğünden bu yana bilim adamları, piyasanın kendi kendine işlediğini ve piyasanın kendi kendini dengelediğini iddia etmişlerdir. Ancak son iki yüzyılda meydana gelen olağanüstü ekonomik büyüme irdelendiğinde piyasa mekanizmasının bireysel aktörlerin katkısı olmadan gerçekleşemediğini yani piyasanın ve ekonomik büyümenin, pazara en son yenilikleri getiren girişimcilerden kaynaklandığı anlaşılmıştır (Baumol ve Strom, 2007, s. 233). Çünkü girişimciler, ekonomik kaynakları bir araya getirerek üretime koşan ve süreci işleten kişi olduğu için piyasa mekanizmasının işleyişine etki edebilmektedir. Ancak girişimcilerin piyasa mekanizması üzerindeki etkinliği, ülkedeki kurumların girişimcileri teşvik edebilecek iyi yönetim performanslarına bağlıdır.

Yönetişim, geniş anlamda bir organizasyonun nasıl yönetildiği anlamına gelmektedir (Méndez-Picazo vd., 2012, s. 866). Geleneksel bilgelik, iyi yönetişimin girişimciliği teşvik ettiğini ve hükümetin etkinliğine, siyasi istikrara, hukukun üstünlüğüne ve devlet işlerinde söz sahibi olmaya duyulan güvenin, girişimsel faaliyetleri arttırabileceğine vurgu yapmaktadır (Friedman, 2011, s.221). Yönetişim; kurumlar, kurumsal yapı ve kurumsal faktör gibi kavramlarla aynı yerlerde kullanılmasına rağmen yönetişimin, kurumlardan sonra geldiği ve yönetişimin daha çok sonuç için kurum kavramının ise bu sonuçları doğuran sebepler olduğunu söylenebilmektedir (Aysan, 2020, s.26). Bu bakış açısı, ülkedeki kurumların performanslarının sonucu olarak ifade edilebilen yönetişimin, temel üretim faktörlerini ve girişimcilik davranışlarını ve ekonomik büyümeyi yönlendirme özelliğinin olduğunu göstermektedir (North,1990; Baumol, 1993b; Baumol, 1996; Hall ve Jones 1999; Acemoğlu vd., 2005). Güçlü kurumlar girişimcilik faaliyetini teşvik eden bir işlev görürken zayıf kurumlar ise girişimcilik faaliyetlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Hamdan vd., 2020, s.320). Genel olarak, bireylerin ekonomik işlemlerde özgürce ve güvenli bir şekilde yer aldığı ekonomik faaliyet, sağlam bir yasal ve düzenleyici ortam gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında yönetişim, bireylerin yatırım yapmaktan kaçınacakları sözleşme ve mülkiyet haklarını koruyarak ekonomik ilerlemenin temel taşı olarak hizmet etmektedir (Acemoğlu, 2003). Bu nedenle girişimciliğin arttırılabilmesi genellikle uygulanan politik önlemlere bağlı olmakta ve hükümetin büyüklüğü, bürokrasinin derecesi, mülkiyet haklarının korunması, vergilendirme vb. politikaların yeni ve yerleşik işletmelerin süreçleri ve sonuçları üzerinde belirgin bir etki oluşturabilmektedir (Bjørnskov ve Foss, 2008, s.311; Ribeiro-Soriano ve Galindo-Martín 2012, s.861).

İyi kurumlar ve yönetişimin, girişimcilik ve ekonomik büyüme ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu öne süren çalışmaların yanı sıra (Kaufmann vd., 2006; Haggard ve Tiede, 2011; Dau ve Cuervo-Cazurra, 2014), yönetişimin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini (Thai ve Turkina, 2014) belirten çalışmalar da yazında kendine yer edinmiştir. Bahsi geçen bu çalışmaların yanında kurumsal yapı, yönetişim, girişimcilik ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik farklı dönemlerde yapılmış çalışmalar şöyle özetlenebilmektedir.

Bjørnskov ve Foss, (2008) 2001 girişimcilik verileriyle 29 ülke için girişimcilik ve ekonomik özgürlük ilişkisini inceledikleri çalışmada, devletin büyüklüğünün girişimciliği negatif, sağlam paranın girişimcilik faaliyeti ile pozitif ilişkili olduğunu ancak diğer ekonomik özgürlük bileşenlerinin girişimciliğe ilişkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Baumol (2010), 2002–2007 dönemi için Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İspanya, İsveç, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere 11 ülkede girişimcilik ve yönetişim ilişkisini test etmeye yönelik yaptığı çalışmada yönetişimin girişimcilik üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Friedman (2011), 36 ülke için 2007 girişimcilik verileriyle hükümetin etkinliğine ilişkin algılar, girişimciliğe yönelik tutumlar ve girişimciliğin ulusal düzeyde var olma derecesi arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Beklentilerin aksine, yönetişim etkinliği ile girişimcilik

seviyeleri arasında negatif bir ilişki olduğunu raporlamıştır. Groşanu vd. (2015), 132 ülke panelinde yönetişimin iş ortamı ve girişimcilik üzerindeki etkisini, 2007-2012 dönemi için araştırmış ve ulaştıkları sonuçlara göre ülke düzeyinde yönetişimin çeşitli özelliklerinin iş ortamı ve girişimcilik üzerindeki etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dvouletý vd. (2018), 2000-2015 dönemi veri setiyle girişimciliğin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini test etmiş ve ilgili ülkelerde kamu kurumlarının kusurlu olmasından kaynaklanabilecek olumsuz bir etkisinin olduğunu öne sürmüşlerdir. Youssef vd. (2018), 17 Afrika ülkesi için 2001-2014 döneminde girişimcilik, inovasyon, kurumsal kalite ve kalkınma ilişkisini araştırmış ve yüksek düzeyde inovasyon ve kurumsal kalite ile girişimcilik ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin pozitif olacağını tespit etmiştir. Bosma vd. (2018), 25 Avrupa ülkesi özelinde 2003-2014 dönemi verileriyle üretken girişimcilik, ekonomik büyüme ve kurumsal değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve üretken girişimciliğin ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu ve kurumsal kalite ve finansal istikrarın üretken girişimciliğin en önemli tahminicileri olduğunu raporlamıştır. Boudreaux (2019), 2002-2014 yılları arasında 83 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeden oluşan bir panel veri setiyle girişimciliğin ekonomik büyümeye katkısını incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre girişimciliğin gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeyi teşvik ettiği ancak gelişmekte olan ülkelere girişimciliğin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını raporlamıştır. Fredström vd. (2020), 2005-2014 dönemi ve 60 ülkeden oluşan örneklemde yönetim ve girişimcilik ilişkisini test ettikleri çalışmalarında; iyi yönetim kalitesine sahip resmi kurumların girişimcilerin üretkenliğini etkileyeceğini iddia etmiştir. Hamdan vd. (2020), 1996-2015 döneminde BAE'deki girişimcilik, ekonomik büyüme ve kamu yönetişimi ilişkisini bir aracı model aracılığıyla test etmiş ve yönetişimin, girişimcilik faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini artırdığını belirlemiştir. Khyareh ve Amini (2021) 2010-2018 döneminde 64 ülkede altı yönetim göstergesinin girişimcilik-büyüme bağlantısı Küresel Girişimcilik İzleme (GEM) verilerini kullanarak incelediği çalışmada, girişimcilik ve yönetim göstergelerinin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Ancak, ülkenin gelişmişlik aşamasına bağlı olarak, ülkeler arasında bu ilişkinin derecesi ve niteliği konusunda büyük farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Audretsch vd. (2022), 66 ülke için 2005-2015 dönemi yıllık verilerle kurumsal koşullar ile girişimcilik arasındaki ilişkisi test etmiş ve kurumsal koşulların girişimcilik için önemli olduğunu ancak sonuçların kurumsal faktör ve ülkelere göre değişkenlik gösterebileceğini raporlamıştır.

Yapılan yazın taramasında, yönetim, girişimcilik ve ekonomik büyümeye arasında genelde pozitif ilişkilerin olduğu bu ilişkinin girişimcilik türleri ve incelenen ülkelere göre önem düzeyinde farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır.

2. Veri Seti Ve Yöntem

2.1. Veri Seti

Bu çalışmada, 56 ülke¹ için 2006-2020 dönemi yıllık veri setiyle yönetim, girişimcilik ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü incelenmektedir. Ülke sayısının 56 ülke ile sınırlandırılması, girişimcilik verisinden kaynaklanmaktadır. Çalışmada seçilen dönem için Dünya Bankası girişimcilik veri tabanındaki veri setine ulaşılabilen bütün ülkeler panele dâhil edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak ele alınan değişkenler ve değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 1'de görülmektedir.

¹ Almanya, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Belarus, Belçika, Botsvana, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fas, Filipinler, Finlandiya, Fransa, Gabon, Guatemala, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Hong Kong, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İzlanda, Jamaika, Kamboçya, Kazakistan, Kıbrıs Rum Kesimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malezya, Malta, Mauritius, Meksika, Mısır, Namibya, Nijerya, Norveç, Pakistan, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Senegal, Sırbistan, Singapur, Slovakya, Slovenya, Suudi Arabistan, Tayland, Umman, Ürdün ve Yeni Zelanda'dır. Çalışmada incelenen ülke sayısının 56 olması, araştırma döneminde çalışmada kullanılan girişimcilik değişkeninin düzenli hesaplandığı ülke sayısından kaynaklanmaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

Değişken Kısaltması	Değişken	Değişken açıklaması	Veri Kaynağı
LNPERGDP	Ekonomik Büyüme	Doğal logaritması alınmış Kişi Başına Düşen GSYH (2015 USD sabit fiyatlar)	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri
ENTRATE	Girişimcilik	Çalışma yaşındaki (15-64 yaş arası) 1.000 kişiye düşen yeni kayıtlı firma sayısı	Dünya Bankası Girişimcilik Veritabanı
GVRNC	Yönetişim	Dünya Bankası Küresel Yönetişim Göstergeleri ortalamaları	Dünya Bankası Küresel Yönetişim Göstergelerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 1’de yer alan değişkenlerden LNPERGDP, ekonomik büyümeyi temsilen doğal logaritması alınmış kişi başına GSYH’dır. Ekonomik büyümenin vekili olarak kişi başına düşen GSYH ülke nüfuslarındaki değişimleri göz ardı etmemek için alınmıştır. ENTRATE, girişimciliği temsilen çalışma yaşındaki 1000 kişiye düşen ilgili yıldaki yeni kurulan işletme sayısıdır. Çalışmada zaman boyutunun 2006-2020 aralığında olması, girişimcilik değişkeninin Dünya Bankası tarafından yalnızca 2006-2020 yıllarında yayınlamış olmasından kaynaklanmaktadır. GVRNC ise Dünya Bankası Küresel Yönetişim göstergesi bileşenleri ortalamasından hesaplanan yönetim endeksini ifade etmektedir. Dünya Bankası, küresel yönetim göstergeleri ülkeleri yönetim düzeylerine göre “-2,5 ile +2,5” aralığında ölçeklendirmektedir. Dünya Bankası ayrıca hesaplama kolaylığı açısından ülkelerin yönetim düzeylerini “0-100” ölçeğine çevirerek yayınlamıştır. 0-100 ölçeğine göre yönetim skorlarının 0’a yaklaşması kötü yönetimi gösterirken 100’e yaklaşması ise yönetimin iyileştiğini göstermektedir.

2.2. Yöntem

Çalışmada kullanılan veri setinin zaman boyutu içeren yatay-kesit verilerinden oluşması, panel veri analiz yöntemlerinin kullanılmasını gerektirmektedir.

Panel veri analizlerinde sahte regresyon sorunuyla karşılaşmamak için tüm serilerin durağan olması yani birim kök içermemesi sonuçların güvenilirliği açısından önem taşımaktadır. Durağanlığın tespitinde farklı birçok birim kök testi kullanılmaktadır (Eygü ve Coşkun, 2020: 512). Değişkenlere hangi birim kök analizinin uygulanması gerektiğinin kararında yatay-kesit bağımlılığı ve homojenlik sınama sonuçları belirleyici olmaktadır. Yatay-kesit bağımlılık testi sonucunda, panel veri setinde yatay kesit bağımlılığının olması ikinci nesil birim kök testlerinin, yatay kesit bağımlılığının olmaması birinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerektiği anlamına gelmektedir. Birinci nesil veya ikinci nesil birim kök testleri de kendi içinde eğim katsayılarının homojen veya heterojen olup olmasına göre çeşitlenmektedir. Bu aşamada farklı yatay-kesit bağımlılığı testlerinden hangisinin kullanılmasının gerektiğine veri setinin birim (N) ve zaman (T) boyutlarına göre karar verilebilmektedir. Çalışmada $N(56) > T(15)$ olduğu için yatay-kesit bağımlılığının test edilmesinde Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi kullanılmıştır. Homojenliğin sınanmasında ise Pesaran ve Yamagata’nın (2008) geliştirdiği delta testinden faydalanılmıştır. Delta testi, hem $N > T$ hem de $T > N$ durumlarında anlamlı sonuçlar vermektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008; Yerdelen-Tatoğlu, 2020; Taşdemir, 2022). Değişkenlerin birim kök içerip içermediği yatay-kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden birisi olan CIPS birim kök testiyle incelenmiştir. İkinci nesil birim kök testi olan CIPS birim kök testi, CADF birim kök test ortalamalarından elde edilmektedir. CIPS testi çıktıları, CIPS istatistik değerleri ve CIPS kritik tablo değerlerinden oluşmaktadır. Çıktılar değerlendirilirken, CIPS istatistik ve CIPS kritik tablo değerleri dikkate alınmaktadır. Eğer CIPS istatistik değerinin mutlak değeri, CIPS kritik tablo değerinden küçükse temel hipotez olan H_0 hipotezi (seriler birim kök içermektedir) kabul edilmektedir. Eğer CIPS istatistik değerinin mutlak değeri, CIPS kritik tablo değerinden büyükse temel hipotez olan H_0 hipotezi reddedilmekte ve alternatif hipotez olan H_1 hipotezi (seriler birim kök içermemektedir) kabul edilmektedir (Pesaran, 2007; Yerdelen-Tatoğlu, 2020; Akçacı ve Yılmaz, 2021). Birim kök test sonuçlarına göre serilerin birim kök içermemesi

durumunda değişkenler arasındaki ilişki uygun tahmin yöntemiyle tahmin edilebilmektedir. Çalışmada, değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönünü test etmek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi yapılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi, Granger (1969) nedensellik testinde olduğu gibi VAR temeline dayanmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi için kurulan H_0 hipotezi yatay-kesit birimlerinin hepsinde nedensellik yoktur sonucunu verirken H_1 hipotezi ise yatay-kesit birimlerinin bazılarında nedenselliğin varlığını ortaya koymaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testinin bazı üstün yönleri bulunmaktadır. Bu yönlerden birincisi birimler arasındaki yatay-kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate alması, ikincisi zaman boyutunun (T), birim boyutundan (N) büyük olduğu ve üçüncüsü ise seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin olduğu ya da olmadığı durumlarda da kullanılabilmesidir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012; Yerdelen-Tatoğlu, 2020).

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi, çoklu doğrusal bağlantı, homojenlik, yatay-kesit bağımlılığı, birim kök testleri ve Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 2’de araştırma değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler gösterilmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken Adı	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
LNPERGDP	840	9.3648	1.1229	6.6329	11.2738
ENTRATE	840	4.9152	5.8642	0.0222	39.0400
GVRNC	840	63.7214	23.647	15.1655	98.7917

Çalışmada kullanılan tanımlayıcı istatistiklerin ardından değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisini incelemek amacıyla korelasyon analiz yapılmış ve analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon Analizi

Değişken Adı	LNPERGDP	ENTRATE	GVRNC
LNPERGDP	1.0000		
ENTRATE	0.4857	1.0000	
GVRNC	0.8454	0.5338	1.0000

Tablo 3’te verilen korelasyon analizi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki korelasyonun pozitif olduğu ve LNPERGDP (ekonomik büyüme) ile korelasyonun en yüksek (0.8454) değişkenin GVRNC değişkeni (yönetişim) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca LNPERGDP ile ENTRATE (girişimcilik) ve GVRNC (yönetişim) ile ENTRATE (girişimcilik) arasında da pozitif bir korelasyon olduğu görülmektedir. Değişkenlerden LNPERGDP ile GVRNC arasındaki korelasyonun yüksek olması değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununu olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla Varyans Büyütme Faktörü (VİF) testi yapılmış ve VİF testi tahmin sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: VIF Testi

Değişkenler	VİF	1/VİF
ENTRATE	1.44	0.6934
GVRNC	1.44	0.6934
Ortalama VIF Değeri	1.44	

Tablo 4’teki VIF testi sonuçlarına göre değişkenlerin VIF değerlerinin 10’dan küçük olduğu ve bu durumda değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığına karar verilmiştir. Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı anlaşıldıktan sonra panel veri analiz yöntemlerinden hangisinin tercih edileceğine karar verebilmek için yatay-kesit bağımlılığı ve homojenlik sınamalarının yapılması ve sınama sonuçlarına göre tahmin yöntemine karar

verilmektedir. Bu nedenle değişkenlerin yatay-kesit bağımlılıkları Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testiyle test edilmiş elde edilen bulgular Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5: Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	CD Test	Olasılık Değeri
LNPERDGP	85.61	0.000
ENTRATE	26.84	0.000
GVRNC	2.03	0.042

Tablo 5’teki yatay-kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre tüm serilerin olasılık değerlerinin %5’ten küçük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda %5 anlamlılık düzeyinde H_0 (Yatay-kesit bağımlılığı yoktur.) hipotezi reddedilerek alternatif hipotez olan H_1 (Yatay-kesit bağımlılığı vardır) hipotezi kabul edilmiştir. Yatay-kesit bağımlılığının test edilmesi kadar yüksek öneme sahip bir diğer durum ise panel veri birimlerinin homojen mi heterojen mi olduğudur. Bu nedenle homojenlik sınavının yapılması ve çalışma modellerinin homojen ya da heterojen olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Çalışmada homojenliğin sınavı, Pesaran ve Yamagata’nın (2008) geliştirdiği delta testiyle yapılmıştır. Delta testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Homojenlik Test Sonuçları

Test	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Delta	20.186	0.000
Delta adj	23.573	0.000

Tablo 6’daki Pesaran ve Yamagata (2008) Delta test sonuçlarında hesaplanan olasılık değerlerinin %5’ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi (Eğim katsayıları homojendir.) reddedilerek alternatif hipotez olan H_1 (Eğim katsayıları heterojendir.) hipotezi kabul edilmiş ve panel veriyi oluşturan birimlerin farklı özelliklere sahip olduğu yani heterojen olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlerin durağanlığını sınamak amacıyla yatay-kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan CIPS panel birim kök testinden yararlanılmıştır. Birim kök testleri ile birlikte değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesi uygun analiz yönteminin seçiminde yol gösterici olmaktadır. Ayrıca sahte regresyon durumunu ortadan kaldırmak için değişkenlerin durağanlığının tespit edilmesi gerekmektedir. Yapılan CIPS panel birim kök testlerinden elde edilen bulgular Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7: CIPS Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Düzeyde I(0)		Birinci Farklarında I(I)	
	Sabitli	Sabitli- Trendli	Sabitli	Sabitli- Trendli
LNPERGDP	-1.762	-2.425	-2.496	-2.662
ENTRATE	-1.681	-1.825	-2.906	-3.278
GVRNC	-1.707	-2.483	-3.571	-3.729
CIPS Kritik Değerler	Sabitli		Sabitli- Trendli	
	%10	-2.01	%10	-2.53
	%5	-2.09	%5	-2.62
	%1	-2.23	%1	-2.76

Tablo 7’de verilen CIPS testi sonuçlarında değişkenlerin düzey değerlerindeki CIPS istatistiklerinin mutlak değerinin CIPS kritik değerlerinden küçük olduğu ve bu durumda değişkenlerin durağan olmadıkları yani “değişkenler birim kök içermektedir” hipotezi kabul edilmektedir. Değişkenlerin birinci farkları alındığında ise CIPS istatistiklerinin mutlak değerinin CIPS kritik değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda değişkenlerin durağan oldukları başka bir deyişle birim kök içermedikleri anlaşılmıştır. Analizin devamında değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönünü belirleyebilmek için yatay-kesit bağımlılığının ve heterojenliğin olması nedeniyle yatay-kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen paneller için kullanılması uygun olan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analiz yöntemi tercih

edilmiştir. Çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testiyle test edilecek H_0 hipotezleri şunlardır:

H_0 : Ekonomik büyüme, girişimciliğin nedeni değildir.

H_0 : Girişimcilik, ekonomik büyümenin nedeni değildir.

H_0 : Ekonomik büyüme, yönetişimin nedeni değildir.

H_0 : Yönetişim, ekonomik büyümenin nedeni değildir.

H_0 : Yönetişim, girişimciliğin nedeni değildir.

H_0 : Girişimcilik, yönetişimin nedeni değildir.

Bu hipotezlerin sınanması için yapılan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analiz sonuçları Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Analizi Sonuçları

Hipotez	W-bar	Z-bar	Olasılık Değeri	Sonuç
LNPERGDP $\nRightarrow$ ENTRATE	3.4129	12.7678	0.000	H_0 Ret
ENTRATE $\nRightarrow$ LNPERGDP	2.4945	7.9083	0.000	H_0 Ret
LNPERGDP $\nRightarrow$ GVRNC	2.1421	6.0435	0.000	H_0 Ret
GVRNC $\nRightarrow$ LNPERGDP	2.9416	10.2740	0.000	H_0 Ret
GVRNC $\nRightarrow$ ENTRATE	2.2080	6.3919	0.000	H_0 Ret
ENTRATE $\nRightarrow$ GVRNC	2.3078	6.9202	0.000	H_0 Ret

Not: $\nRightarrow$ işareti, Granger nedeni değildir anlamında kullanılmıştır.

Tablo 8’de verilen Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik sonuçlarına göre olasılık değerlerinin %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu ve bu durumda tüm hipotezler için değişkenler arasında nedenselliğin olmadığını belirten temel hipotez olan H_0 hipotezinin reddedilmesi gerektiği yani değişkenler arasında nedenselliğin olduğu anlaşılmaktadır. Nedensellik sonuçları detaylandırıldığında ekonomik büyüme ile girişimcilik arasında çift yönlü, ekonomik büyüme ile yönetişim arasında çift yönlü ve yönetişim ile girişimcilik arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu söylenebilmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Ekonomik büyüme yazını, D. North (1990)’un çığır açan çalışmasıyla 1990’lı yıllardan günümüze ülkelerdeki kurumların, kurumsal performanslarının ekonomik büyümeyi etkileyebileceği görüşünü tartışmaktadır. Bir ülkedeki kurumların, kurumsal performanslarının bir sonucu olarak tanımlanabilen yönetişim kavramı, yatırım için uygun ortamın yaratılmasına ve girişimcilerin teşvik edilmesine olanak sağlayacak politikaları yürürlüğe koyarak üretim arttırılmasına destek olabilmektedir. Böylelikle hem girişimcilerin, girişimsel faaliyetleri desteklenebilecek hem de sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesine imkân sağlanabilecektir.

Bu çalışmada 56 ülkede 2006-2020 dönemi için yönetişim, girişimcilik ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü, Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi yardımıyla incelenmiştir. Çalışmada öncelikle panel veri analiz yöntemlerinden hangisinin tercih edileceğine karar verebilmek için yatay-kesit bağımlılığı ve homojenlik sınamaları yapılmıştır. Sınama sonuçlarına göre birimler arasında yatay-kesit bağımlılığının olduğu ve birimlerin heterojen dağıldığı anlaşılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak değişkenlerin birim kök içerip içermediğinin tespitinde, yatay-kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerin biri olan CIPS panel birim kök testi yapılmış ve değişkenlerin

sevilerinde durağan olmadıkları ve birinci farkları alındığında durağan durağan hale geldikleri görülmüştür. Yatay-kesit bağımlılığın ve heterojenliğin olması nedeniyle değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü belirleyebilmek için yatay-kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen paneller için kullanılması uygun olan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizi yapılmıştır. Nedensellik analiz sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile girişimcilik arasında çift yönlü, ekonomik büyüme ile yönetim arasında çift yönlü ve yönetim ile girişimcilik arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu belirlenmiştir.

Bu sonuçların bazı politika çıkarımları vardır. Girişimciler, sadece emek, sermaye ve doğal kaynak gibi üretim faktörlerini bir araya getiren değil aynı zamanda da toplumsal ihtiyaçları tespit eden ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik üretim yapan ve bu ihtiyaçları karşılayabilecek yenilikleri üreten kişilerdir. Ancak girişimcilerin yatırım ya da üretim kararlarını etkileyen pek çok ekonomik, sosyal ve siyasi neden bulunmaktadır. Girişimcilerin yatırım ve üretim kararlarını olumlu yönde teşvik edebilecek politikaların, politika yapıcı tarafından tasarlanması ve yürürlüğe konulması gerekmektedir. Yönetişimin, girişimcilerin davranışlarını olumlu yönde etkileyebilecek önemli bir politika olduğunu söylemek yönetişimin kapsam alanı düşünüldüğünde çok abartılı olmayacaktır. Çünkü yönetim, bir ülkedeki kurumların; hukuk, adalet, insan hakları, devletin etkinliği, yolsuzluk gibi konularda etkinliğini ortaya koymaktadır. Bu etkinlik derecesi ne kadar yüksek olursa girişimcilerin yatırım ve üretim açısından teşvik edilmesi sağlanarak girişimcilerin yatırım ve üretim konusunda daha atılgan davranış sergilemeleri sağlanabilecektir. Bu durum aynı zamanda da ekonomik büyüme üzerinde pozitif katkılar yaratabilecektir. Ayrıca ekonomik gelişmeyle beraber ülkelerdeki kurumların etkinlik dereceleri de artabilecek ve iyi yönetim anlayışı gelişebilecektir. Bu çıkarım Wong vd. (2005), Salgado-Banda (2007), Valliere ve Peterson (2009), Acs vd. (2012), Galindo ve Mendez (2014), Groşanu vd. (2015), .Adusei (2016), Youssef vd. (2018), Bosma vd. (2018), Fredström vd. (2020), Stoica vd. (2020), Khyareh ve Amini (2021), Munyo ve Veiga (2022) tarafından yapılan çalışmalarla da desteklenmektedir.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): İlyas Kays İMAMOĞLU (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. (2003). "A Historical Approach to Assessing the Role of Institutions in Economic Development, Root Causes". *Finance and Development*, 40 (2): 27-30.
- Acemoglu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A. (2005). "Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth". *Handbook of Economic Growth*, 1: 385-472.
- Acs, Z. J., Audretsch, D. B., Braunerhjelm, P. & Carlsson, B. (2012). "Growth and Entrepreneurship". *Small Business Economics*, 39(2): 289-300.
- Adusei, M. (2016). "Does Entrepreneurship Promote Economic Growth in Africa?". *African Development Review*, 28(2):201-214.
- Akçacı, T. & Yılmaz, Ö. (2021). "G-8 Ülkeleri ve Türkiye’de Dışa Açıklık, Ar-Ge Harcamaları ve Reel Döviz Kuru İlişkisi Üzerine Panel Veri Analizi". *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 5(2): 381-399.
- Audretsch, D. B., Belitski, M., Caiazza, R., & Desai, S. (2022). "The Role of Institutions in Latent and Emergent Entrepreneurship". *Technological Forecasting and Social Change*, 174: 121263.
- Aysan, A.F. (2020). "Yönetişim ve Kurumlar Kavramlarının Yükselişi". C. C. Aktan (Ed.), *Kurumsal İktisat, Kurallar ve Kurumların İktisadi Gelişme Açısından Önemi İçinde* (s. 23-47). İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.
- Baumol, W. J. (1993b). "Formal Entrepreneurship Theory in Economics: Existence and Bounds". *Journal of Business Venturing* 8: 197-210.
- Baumol, W. J. (1996). "Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive". *Journal of Business Venturing*, 11(1): 3-22.
- Baumol, W. J. (2010). *The Microtheory of Innovative Entrepreneurship. In the Microtheory of Innovative Entrepreneurship*. New Jersey: Princeton University Press.
- Baumol, W. J., & Strom, R. J. (2007). "Entrepreneurship and Economic Growth". *Strategic Entrepreneurship Journal*, 1(3-4):233-237.
- Baumol, W.J. (1993a). *Entrepreneurship, Management and the Structure of Payoffs*. Cambridge: MIT Press.
- Bjørnskov, C., & Foss, N. J. (2008). "Economic Freedom and Entrepreneurial Activity: Some Cross-Country Evidence". *Public Choice*, 134(3):307-328.
- Bosma, N., Sanders, M., & Stam, E. (2018). "Institutions, Entrepreneurship, and Economic Growth in Europe". *Small Business Economics*, 51(2):483-499.
- Boudreaux, C.J. & Caudill, S. (2019). "Entrepreneurship, Institutions, and Economic Growth: Does the Level of Development Matter?". *arXiv*, arXiv:1903.02934. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1903.02934>
- Dau, L.A. & Cuervo-Cazurra, A. (2014). "To Formalize or Not to Formalize: Entrepreneurship and Pro-Market Institutions". *Journal of Business Venturing*, 29 (5): 668-686.
- Doran, J., McCarthy, N., & O’Connor, M. (2018). "The Role of Entrepreneurship in Stimulating Economic Growth in Developed and Developing Countries". *Cogent Economics & Finance*, 6(1):1442093.
- Dumitrescu, E. & Hurlin, C. (2012). "Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panel". *Economic Modelling*, 29(4):1450-1460.
- Dünya Bankası (2022a). Dünya Bankası, *Dünya Kalkınma Göstergeleri*. Erişim tarihi: 21/06/2022.<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

- Dünya Bankası (2022b). Dünya Bankası, *Girişimcilik Veritabanı*. Erişim tarihi: 21/06/2022. <https://www.worldbank.org/en/programs/entrepreneurship#closed>
- Dünya Bankası (2022c). Dünya Bankası, *Küresel Yönetişim Göstergeleri*. Erişim tarihi: 21/06/2022. <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>
- Dvouletý, O., Gordievskaya, A., & Procházka, D. A. (2018). “Investigating the Relationship between Entrepreneurship and Regional Development: Case of Developing Countries”. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 8(1):1-9.
- Eygü, H., & Coşkun, H. (2020). “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi (1995-2018)”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23): 503-522.
- Fredström, A., Peltonen, J., & Wincent, J. (2020). “A Country-Level Institutional Perspective on Entrepreneurship Productivity: The Effects of Informal Economy and Regulation”. *Journal of Business Venturing*, 106002. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusvent.2020.106002>
- Friedman, B. A. (2011). “The Relationship between Governance Effectiveness and Entrepreneurship”. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(17):221-225.
- Galindo, M. Á. & Méndez, M. T. (2014). “Entrepreneurship, Economic Growth, and Innovation: Are Feedback Effects at Work?”. *Journal of business research*, 67(5):825-829.
- Groşanu, A., Boţa-Avram, C., Răchişan, P. R., Vesselinov, R. & Tiron-Tudor, A. (2015). “The Influence of Country-Level Governance on Business Environment and Entrepreneurship: A Global Perspective”. *Amfiteatru Economic Journal*, 17(38):60-75.
- Haggard, S. & Tiede, L. (2011). “The Rule of Law and Economic Growth: Where Are We?”. *World Development*, 39 (5):673-685.
- Hall, R. E., & Jones, C. I. (1999). “Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?”. *The Quarterly Journal of Economics*, 114(1):83-116.
- Hamdan, A.M., Khamis, R., Al Hawaj, A. A. & Barone, E. (2020). “The Mediation Role of Public Governance in the Relationship between Entrepreneurship and Economic Growth”. *International Journal of Managerial Finance*, 16 (3):316-333.
- Harbi, S. E., Grolleau G. & Bekir I. (2011). “Entrepreneurship and Growth: What Causes What? Advances in the Study of Entrepreneurship”. *Innovation and Economic Growth*, 22:73-91.
- Hartono, D., & Muzayanah, I. F. U. (2020). “The Roles of Entrepreneurship on Regional Economic Growth in Indonesia”. *Journal of the Knowledge Economy*, 11(1):28-41.
- Kaufmann, D., Kraay, A. ve Mastruzzi, M., (2006). *Governance Matters V: Governance indicators for 1996-2005*. Washington D.C.: World Bank
- Khyareh, M., M., & Amini, H. (2021). “Governance Quality, Entrepreneurship and Economic Growth”. *Journal of Competitiveness*, 13(2):41-64.
- Lepojevic, V., Djukic, M. I., & Mladenovic, J. (2016). “Entrepreneurship and Economic Development: A Comparative Analysis of Developed and Developing Countries”. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 13(1):17-29.
- Li, H., Yang, Z., Yao, X., Zhang, H., & Zhang, J. (2012). “Entrepreneurship, Private Economy and Growth: Evidence from China”. *China Economic Review*, 23(4):948-961.
- Méndez-Picazo, M. T., Galindo-Martín, M. Á., & Ribeiro-Soriano, D. (2012). “Governance, Entrepreneurship and Economic Growth”. *Entrepreneurship & Regional Development*, 24(9-10):865-877.

- Mueller, P. (2007). "Exploiting Entrepreneurial Opportunities: The Impact of Entrepreneurship on Growth". *Small Business Economics*, 28(4): 355-362.
- Munyo, I., & Veiga, L. (2022). "Entrepreneurship and Economic Growth". *Journal of the Knowledge Economy*, 1-18. <https://doi.org/10.1007/s13132-022-01032-8>
- North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pesaran, M. H. (2004). "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels". CESifo Working Paper Series No. 1229. <http://ssrn.com/abstract=572504>
- Pesaran, M. H. (2007). "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence". *Journal of Applied Econometrics*, 22(2): 265-312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). "Testing Slope Homogeneity in Large Panels". *Journal of Econometrics*, 142 (1): 50-93.
- Reynolds, P., Bygrave, W. D. & Autio, E. (2003). *Global Entrepreneurship Monitor 2003 Executive Report*: Babson College. London Business School: Ewing Marion Kauffman Foundation
- Ribeiro-Soriano, D., & Galindo-Martín, M. Á. (2012). "Government Policies to Support Entrepreneurship". *Entrepreneurship & Regional Development*, 24(9-10):861-864.
- Salgado-Banda, H. (2007). "Entrepreneurship and Economic Growth: An Empirical Analysis". *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 12(01):3-9.
- Schumpeter, J.A. (1934). "The Theory of Economic Development". Editör (Casson, M.). *Entrepreneurship* (105-134). Hants: Edward Elgar.
- Sternberg, R., & Wennekers, S. (2005). "Determinants and Effects of New Business Creation Using Global Entrepreneurship Monitor Data". *Small Business Economics*, 24(3):193-203.
- Stoica, O., Roman, A., & Rusu, V. D. (2020). "The Nexus between Entrepreneurship and Economic Growth: A Comparative Analysis on Groups of Countries". *Sustainability*, 12(3):1186.
- Taşdemir, Y. (2022). "Çevre Kalitesi ve Yolsuzluk İlişkisi: Seçilmiş OECD Üyesi Ülkelerde Panel Nedensellik Analizi". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20 (46):1022-1054.
- Thai, M. T. T., & Turkina, E. (2014). "Macro-Level Determinants of Formal Entrepreneurship Versus Informal Entrepreneurship". *Journal of Business Venturing*, 29(4): 490-510.
- Urbano, D., & Aparicio, S. (2016). "Entrepreneurship Capital Types and Economic Growth: International Evidence". *Technological Forecasting and Social Change*, 102: 34-44.
- Valliere, D., & Peterson, R. (2009). "Entrepreneurship and Economic Growth: Evidence from Emerging and Developed Countries". *Entrepreneurship & Regional Development*, 21(5-6):459-480.
- Van Stel, A., & Carree, M. (2004). "Business Ownership and Sectoral Growth: An Empirical Analysis of 21 OECD Countries". *International Small Business Journal*, 22(4):389-419.
- Van Stel, A., Carree M., & Thurik, R. (2005). "The Effect of Entrepreneurship on National Economic Growth". *Small Business Economics*, 23:11-21.
- Wennekers, S., & Thurik, R. (1999). "Linking Entrepreneurship and Economic Growth". *Small Business Economics*, 13(1):27-56.
- Wong, P. K., Ho, Y. P., & Autio, E. (2005). "Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth: Evidence from GEM Data". *Small Business Economics*, 24(3):335-350.

- Yamada, G. (1996). “Urban Informal Employment and Self-Employment in Developing Countries: Theory and Evidence”. *Economic Development and Cultural Change*, 44(2):289-314.
- Yerdelen-Tatoğlu, F. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi, Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Youssef, A. B., Boubaker, S., & Omri, A. (2018). “Entrepreneurship and Sustainability: The Need for Innovative and Institutional Solutions”. *Technological Forecasting and Social Change*, 129:232-241.